National Library of Israel

רבד, 15.10.1982, page 17

גוש אמונים – „כנענים" מניחי תפילין

מאת חיים באר

. מראת הצעירים הדתיים, חובשי הכיפות הסרוגות (הגדולות בהרבה מן הכיפה הסטנדרטית של שנות ה־60) שפתולי־ציצית וקלצ'ניקובים מתנפנפים להם על מתניהם, והנשים בחצאיות הג'ינס וארוכות ובכפיות הצבעוניות, השרויות כביכול בהריון מתמיד, המרקדים בנוף הטרשי של השומרון, בטכסי עליה לקרקע של התנחלויות, כבפולחנות סאגניים קדומים, הוא מן המראות הפרובלמטיים, מטילי האימה המרתקים, ובראש ובראשונה מעוררי הדתייה, שידעה ההווית הישראלית מאז הקמת המדינה.

אידת גוש אמונים בתופעה חברתית ותרבותית העסיקה ומעסיקה חוקרים, הוגי־דעות יעתונאים רבים. התפרסמו שני ספרים — ספריהם של צבי רענן ושל דני רובינשטיין — וכן שורה ארוכה של מחקרים ומאמרים. ובכולם מחודים שוב ושוב המונחים — קיצוניות פוליטית, משיחיות, משיחיות שקר ושבתאות — המאפשרים למפות את גדריה ומגמותיה של המיליטנטיות הדתית־לאומית שהצמיחה מלחמת ששת הימים. לצד מונחים אלה מוסיפים בפרסומים הללו מונחים דוגמת — ציונות דתית חדשה, תורת הרב קוק, קדושת ארץ ישראל, אתחלתא דגאולה ותהליך הגאולה — המאפשרים לא רק להצביע על שורשיו הרוחניים של הגוש

השונות, חיים המסילים בכוח כוליותם והיוגיותם, את צילם, צל ענק על ההווייה המתרקמת כאן. אלפי קשרים — קשרי כלכלה וממון מזה וקשרי זכרונות וקשרים משפחתיים מזה — היפכים את היחסים בין שתי ההוויות למורכבים וסבוכים. ועדיין המדובר בימי העליות החלוציות של ראשית המאה כשעדיין לא עלה הכורת הנאצי על בית אבא שנשאר מאחור והפך את רמץ הגעגועים וההתנכרות המשמשים בערבוביה לאפר ממאיר של רגשי־אשם כבדים מנשוא.

היום, שנים רבות לאחר־מכן, עדיין מרגש לקרוא בספרי הזכרונות של אותם ימים על הורמים היהר־דיים המתלתלים בתוך המציאות החלוצית החילונית להכעיס של ימי העליה השניה והשלישית. יוסף אהרונוביץ, תוצר אופייני כליכך של הציונות העובדת, פובליציסט רגיש ומייסדו של בנק כלכלי, כותב את מאמריו על מצבו של הפועל בארץ כשהוא מלווה את כתיבתו בנעימה של ילד הלומד גמרא. בשירתו של אורי צבי גרינברג ירושלים היא תפילין של ראש והעמק — עין־חרוד, תל־יוסף, בית־אלפא ושתי הדגניות הקודחות — תפילין של יד וחברי הקיבוצים הם למדיוים בהחד אלהי. אצל שלונסקי, פייטן סולל בישראל, עיטפה הארץ אור כסלית, הבתים ניצבו כסוסמות, וכרצועות

אלא להסביר גם כיצד הצליחו חברי קבוצה קטנה ורעשנית זו להטיל את מרותם המוסרית והאידיאו־לוגית על תנועה סולידית ומתונה ולהפוך את עצמם לחוד החנית שלה, תוך שהם משיקים כל שאינו מסכים עמה. בטענה שהוא קטן־אמונה ועליו להתביש ברפיסותו ובהסתנותו.

ואכן, למראית עין, הציונות הדתית נראתה בשנים האחרונות כעשויה מעור אחד, עד שבאו המאורעות המתסיסים של השבועות האחרונים — הפגנות בני־נוער ואינטלקטואלים דתיים שצעדו שכם אחד עם אנשי תנועת העבודה ו„שלום עכשיו" ומחו על הטבח במחנות הפליטים בלבנון, ו„פעולתו האמיצות של השר זבולון המר, חרמות ונידויים בישובי יש"ע, דרישות והטפות של רבנים וראשי ישיבות אקס קתדרה — והעידו כי משהו בעל חשיבות מתרחש במגזר זה. „מורגשת תכונה, כפי שאומרים, זה מתחיל לזון", אם לעשות שימוש לא־שירי בשורה של אמיר גלבוע. נראה כי אלה הם אותותיו של מאבק איתנים המתחולל ברבדיה הנבויים של האורתודוקסיה הלאומית, מאבק שאיש אינו יודע מה יהיו תוצאותיו והשלכותיו, אך אין ספק כי בכל מקרה תישבר הפאסדה המונוליטית־הלאומנית והמתגשאת — שאיפיינה את הציבוריות הדתית לאומית מאז שלהי מלחמת ששת הימים.

אך דומה כי מי שמבקש לרדת לסוף שורשו של מאבק זה חייב להפקיע אותו ממשמעויותיו המקומיות (החיים הפוליטיים העכשוויים) האזוריות (שתיקה של הציונות הדתית) ולבחון אותו על פישור תרבותי וחברתי רחב יותר — הקיום האנושי הלאומי בארץ במרוצת שמונים השנים האחרונות.

כך תובן לא רק האנדרלמוסיה הסטגונית הלוחמת שירדה על שכבה חברתית ותרבותית זו, שהיתה שרויה בתרדמה רוחנית מזה זמן רב. אלא יתברר גם נוסף, נסתר עד עתה, במהותו של גוש אמונים.

המאבק בין הציונות הדתית המתונה והשמרנית לבין המיליטנטיות הדתית לאומית הוא ללא ספק ערך נוסף פרדוקסלי ואירוני כאחד. במאבק המתמיד בין שתי מערכות תרבותיות מנוגדות המלוות את התחיה הלאומית בארץ, מאבק הלובש במרוצת השנים פנים שונות — מאבק בין רציפות היסטורית בת אלפיים שנה לבין דילוג לאחור אל עבר ארכאי, בין ערכי תרבות וגילויים רוחניים מעודנים לבין פראות־קדמונית־כובשת־ארץ־בסוסה, בין הר־לוגוס למיתוס — כללו של דבר מאבק הניטש בין רוח היהדות לבין הווייתיהיסוד ה„כנענית".

על נפש האדם שבא לארץ — ומן הראוי להדגיש כי זוהי תופעה האופיינית בראש וראשונה ליהודי חניך התרבות המזרח־אירופית והמערבית - נאב־קות שתי המערכות התרבותיות הללו, כשכל אחת מהן מהלכת עליו קסם וכל אחת מהן עשויה לקנות לה שביתה ביתר מאשר בפינה אחת בלבו. מין פיצול אישיות קולקטיבי שאחד מידידי העמיד אותה בשעה שטיילנו לפני כמה שנים בקרן־הכרמל — המוחרקה — על התרוצצותם של שני האליהו בתודעתנו ובזכרוננו הלאומי. מצד אחד זהו אליהו הקמאי — קנאי עז יליד הגלעד, בעל שער יאזור עור, המשנס מתניו ורץ לפני אחאב מלך ישראל בואכה יזרעאלה ומוכיחו בדברים קשים כגידים. ומצד שני זהו סבא זקן וטוב־לב, שהורתו בגולה, המשוקד את בתי־ישראל בלילי הפסח ומשלים מניינים בבתי־כנסת נידחים, אותו אליהו, כפי שכותב עגנון, שביקשו תלמידי הבעל שם טוב למתות אותו של השולחן ולהלקותו מפני שחשדוהו שגנב ספר מבית־מדרשו של הבעל שם ואלמלא הבעל שם שאמר עליו שאדם כשר הוא היו מלקים אותו.

מן הצד האחד ניצבים החיים היהודיים שנוצרו ונוצבו במשך מאות שנים בקהילות האירופיות

המורכבות לא קלטו את רוב הנסיונות. אנשי „השומר" פשטו את תלבושתם הבדואית, למרות רצוני המוצהר לא נטל לבטוף בן־יהודה מלוא חופניו מלים מן הערבית הספרותית, גם אנשי גדוד מגיני השפה העברית היו מדברים מתוך שנתם יידיש או רוסית. מהזוקנו של מתתיהו שוהם — „צור וירושלים" ו„אלוהי ברזל לא תעשה לך" — לא הסכו ל„הדיבוק" הארץ־ישראלי, יהארכיסקטורה האקלקטית, המנסה לשלב מוטיבים מזרחיים, מק־ראיים ואשוריים יחדיו מסנה עד מהרה את מקומה לבניה הפונקציונלית, המערבית, ב„סגנון הבין־לאומי".

החיים הממשיים — הכורח של התמודדות עם בניית הכוח היהודי, ההתיישבות, המשבורים הכלכ־ליים, השלטון המנדטורי שהלך והכביד את אוכפו, ואיבד את קסמיו — על כל גילוייהם דומה שציננו העולם הערבי שהלך ונעשה זר יותר ועוין יותר את הנסיונות של בניית תרבות עברית. כאילו אפשר למתוק בהנף יד עבר סבוך וכאוב של הוויה יהודית.

ענני השואה ההולכים ונקשרים בשמי אירופה אף הם תורמים את תרומתם לנטישת האוטציה העברית ולשיבה לאופציה היהודית. הישוב בארץ, וביחוד החלוצים המתבגרים והולכים ונושאים

תם היתה ריבונות ישראלית מלאה וצבא העומד על משמרתו.

ולפתח חטאת רובץ.

מן המשולש עליו התחנכו — „תורת ישראל — עם ישראל — ארץ־ישראל" הם נוטלים בראש ובראשונה את הארץ. היא הופכת בעיניהם לחזות הכל. לממשות שאותה חיים, המחייבת קבלה מוחלטת מבלי שתעורר בעית אמיתית. הארץ בשבילם, כמו המיתוס בשביל הילידים, היא ביטוי של מציאות מקורית יותר, נעלה יותר וחשובה יותר, שהיא היא, כדברין של האנתרופולוג ברוניסלב מלינובסקי, הקובעת את חייהם ואת גורלם של בני האדם, ושהברחה מספקת לאנשים מניעים להתנהגות מוסרית ודתית מזה ודרכים להנשמתם מזה.

היהדות המסורתית, פרי העידון הממושך של קיום קהילתי מול עולם עוין בגולה, בררה לה מתוך האוצר האדיר, מכיל הכל, של התרבות בה שלושת אלפים השנה, סוג מסויים של חכמה פרגמטית, אנושית וחמה, המעמידה במרכז את קדושת חיי האדם. נוער זה, ש„נתפקר" בבת אחת, פנה אל ההוויה הבראשיתית הכמעט קדם־מקראית, אל המיתוס הארץ־ישראלי, אל כובשי כנען בסופה, אל אשרי שיאחז וניפץ את עולליך אל הסלע, אל הגלגל ומכמש זהעי, מפנה גבו אל „יבנה" ואל חכמיה.

ומצער עד כמה נכונים לגביהם דבריו של ברוך קורצווייל הנאמרים בשנות החמישים לגבי ה„כנענים". „העברים הצעירים אינם הראשונים המשליכים את יהבם על התחדשות המיתוס. חידוד שם המקורי בא כאן באיחור מה. זה למעלה ממאה שנה סובל העולם משיבות שונות אל חיק המיתוס. הבריחות השונות אל מיתוסים שונים המיטו עד כה שואה על האנושות. — — — דיינו לפי שעה בציטטה אחת מתוך ספרו של הויזינגה: ‚תהליך הבארבריזציה מתרחש אם בתוך תרבות עתיקת־יומין דוחק המיתוס את רגלי הלוגוס'. משחק הלהטים עם המיתוס סימן נאמן הוא תמיד לאי־בהירות המחשבה. מי שלחם עד חרמה ביהדות כולה בשם מחשבה מודרנית ומתקדמת מעמיד עצמו במעמד מוזר שעה שהוא מנסה להוכיח את חושו הריאליסטי־המעשי מתוך ארגומנטציה בשם המיתוס".

די אם נחליף את „העברים הצעירים" ב„גוש אמונים" ואת „היהדות" ב„שפיות ובמתינות" כדי שדבריו של הפרופסור המנוח ייראו כאילו נכתבו בימים אלה.

אנשי גוש אמונים משליכים יהבם על המיתוס הארץ־ישראלי. הם אטומים לצרכיו של הזולת. הם מציבים מערכת טיעונים המסתמכת על „הבטחה אלוהית" ועל פסוקים קדושים. הם מקיימים תהליך ברבריזציה בתוך תרבות עתיקת יומין.

כל הפוקד את הישובים הללו ברחבי יהודה ושומרון יכול להיווכח בכך בעצמו.

אסיים בשתי דוגמאות.

ראשית שמות הישובים: הציונות הדתית הקימה לפני הקמת המדינה וסמוך לאחר־מכן שורה של ישובים, ביניהם *עין הנצי"ב, טירת צבי, שדה* אליהו, בארות יצחק, כפר הרוא"ה, שדה יעקב משואות יצחק ובית מאיר — כולם על שמותיהם של רבנים ומנהיגים רוחניים. ישובים אחרים נקראו בשמות אופייניים לישובים חלוציים — שלוחות, עלומים, סעד.

איזה מישובי גוש אמונים כיום קרוי על שמו של אחד מגדולי ישראל ? בשעה שהם באים לקבוע את שם הישוב, הרי עמדתם כשל ה„כנענים", שלילה של העבר היהודי על חכמי ישראל והיוב העבר הארכאי, לעתים הקדם־ישראלי — קרית ארבע (שכדברי רש"י נקראת על שם ארבעת הענקים הקדמונים אחימן, ששי, תלמי ואביהם), אלון־מורה, קדומים, קרני־שומרון. לא במקרה הם בחרו שם כ"כ פראי ועז. ב„אלף" בטאון „הכנענים" מהדסס סמלם של העברים הצעירים וליד נכתב „הסמל שלנו הוא האלף. בכתב העברי הקדום — — — ‚האלף' העברי שנטלנו לעצמנו בתור סמל, הוא הוא ה‚אלוף' ראש השור, קני הראם, קרני הזהב — סמל עברי מן הקדומים ביותר. סמלנו הוא סמל לעולם העברי הקדמון, הקלסי, אשר בהישען עליו קמה האומה העברית החדשה. אנו מתחילים מאלף".

דוגמה שניה — אלון־שבות.

על אם הדרך לראש־צורים ניצב אלון עתיק. בלוטת ירוא בסיהם בסיהם של תושבי חרבת זכריה הסמוכה המיחסים לו קדושה. כל המזדמן לשם בימים אלה יראה סועלים עוסקים בעמורות ריצוף קפדניות, מוקם שם, מסביב לעץ הענק, גם אמפי־תאטרון קטן ומצבות אבן גבהות, כמו גלעדים עתיקים, מוצבים סביבו.

מאחורי עץ זה מסתתר סיפור אנושי נוגע ללב. הנערים והנערות, בניהם של ראשוני גוש עציון שנאלצו לנטוש את המקום במלחמת השחרור, היו מתכנסים מדי שנה על אחד ההרים באיזור ירושלים ומשקיפים דרומה אל עבר הבית הנעזב (אגב, כיצד מי שטעם טעמה של בקייה וקדח מגעגועים אינו מבין רגשות אלה ביחסו אל עם אחר — אבל זאת לטעם אחרת, כמו שאומרים). דבר לא נותר מגוש עציון שהחרבה על־ידי הלגיון עד עפר ורק העץ הבודד, האלון המקורש תהעתיק, סימן להם את המקום.

בעקבות מלחמת ששת הימים, כאשר הם חזרו לכאן, דומה היה שהעץ ילך וישקע — כמו מכתבי אהבה של אהובה שנישאה לך — בשקט ההרדי שמסביב. אך העץ הסך מרכז לעבודת סולחן אינסטנסיבית. מומחים הובאו ויצקו לתוך גזע בטון, כדי שחלילה לא יישבר באחת הסופות. בניני בית־הספר האזורי שהוקם בקרבת מקום נבנו, נמוכים מן הרגיל, כדי שלא להסתיר חלילה את מראה העץ אפילו למי שיעמוד על סגנתו של הר אורה שבפרוזדור ירושלים. (האם כך היו נוהגים, מתוך התחשבות רגשנית שכזו, אם היה מדובר בבני־אדם). הם הדפיסו את צלליתו הירוקה על כל נייר מכתבים, מעטפה, חוברת או ספר שיצאו משם. וכשבאו לבחור שם לישוב, שם שיבטאו את געגועיהם למקום במשך 19 שנים, אל נחלת אבותיהם, הם בוחרים שם כנעני כל־כך, השייך כל־כך לארץ הקדם, בה מיסב הרגשות מושלכים מאז ומתמיד על עצים ואבנים.

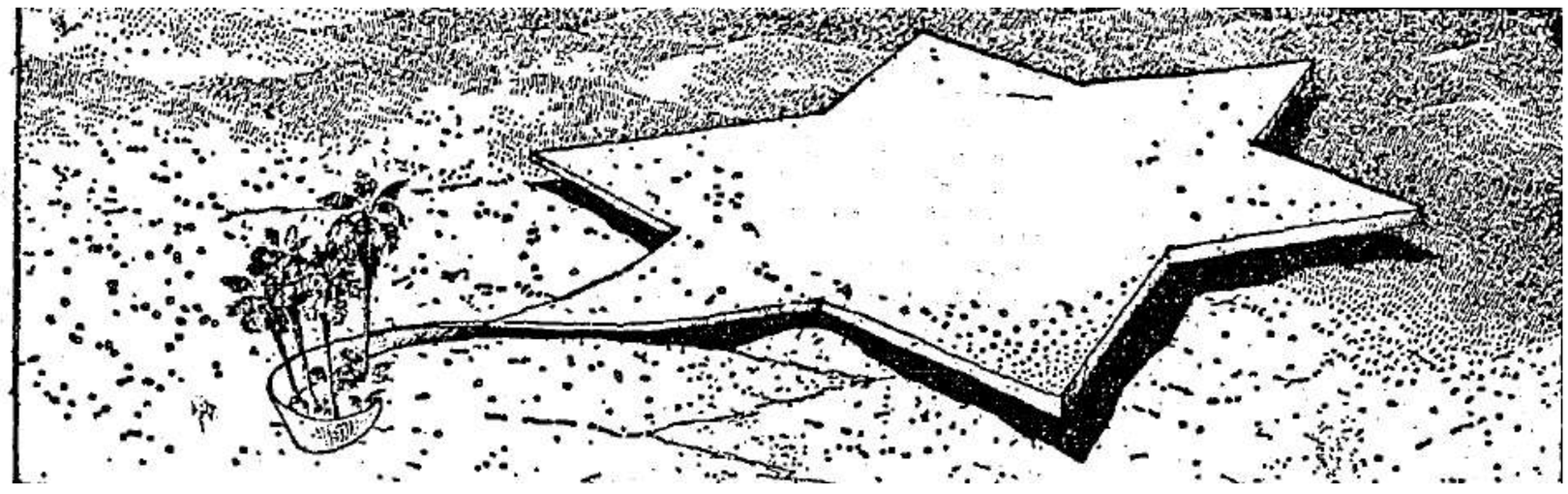

תפילין גולשים כבישים סללו כפיים. יהודה יערי, סופרה של העליה השלישית, מספר כי הם קראו למחנה שלהם „קיבוץ השומר הצעיר" על שם הקיבוץ שנהגו חסידי ברצלב — אנשים תמימים וישרים שאוכלים לחם צר מיגיע כפיהם — לערוך מדי ראש השנה על קברו של רבם באומן שב־אוקראינה.

אין לטעות בגילויים אלה, ולקרוא אותם כפשוטם. שלונסקי מסיים את שירו בשורה חילונית, מדיעת־כפירה „תפילת שחרית כה תתפלל קריה נאה אלי בוראה. ובבוראים בנך אברהם — —" לא האל הוא הבורא — אלא החלוצים. אהרונוביץ אינו כותב אגב פיוום הניגון הישיבתי חידושי תורה ובקיבוץ אין אומרים, כמו בקיבוץ הברסלבי, פרקי תהילים. והשאלה ששואל מוקי צור בספרו „ללא כתונת פסים" נתרת חלויה בשמיה היהודיים של ארץ־ישראל — המוהי שבירת המסורת או שיבה לחיים יהודיים, האם אהרונוביץ שב למסורת או פסע מעבר לה ?

דוגמאות אלו, המורכבות והלא חד־משמעיות, האומרות דבר והיפוכו בהעלם אחד, מעידות לאמיתו של דבר רק על אמת אחת שאינה מוטלת בספק — קיימת נוכחות של הוויה יהודית, לעתים מרוסקת ולעתים מיוסרת, בכל פורדותיו של הבניין המחדש שיסודותיו הולכים ונוצקים בארץ־ישראל.

כנגד מערכת נפשית מורכבת זו, רוויית המשברים והבלבולים, הנסיונות חרציניים לעתים והדילטנטיים לפעמים, לבסא רעיונות חדשים בכלים ישנים ולשמור על רעיונות ישנים בלשון חדשה. הלכו ונעשו בארץ נסיונות לקנות בעלות, מיד ובשלמות, על המולדת החדשה. להיעשות אוטוכטוניים מהיום למחר כאחד מאדני השדה הקשורים בסבורים לאדמה כבסיפורו הזכור לטוב של בוקי בן יגלי.

במסה מקיפה בשם „המהפכה העברית" שנתפרסמה ב„סקירה חדשית" של קציני צה"ל, מביא המשורר והמבקר חיים גניד שורה ארוכה של דוגמאות מרתקות של הנסיונות להתקשר ויהי מה אל הארץ ואל הוויתה ולהיעשות חלק אינטגרלי ממנה. לדעתו מתמצה המהפכה העברית בארבע שלילות — שלילת התרבות האירופית, שלילת הרוחניות הגלותית, שלילת היידיש ושלילת הדת. בנגוד זה מוצבת מערכת חיובית שארבעה הם עיקריה — ארץ־ישראל, התנ"ך וארץ־הקדם, תרבות המזרח — התרבות הערבית וחרבות עדות המזרח ומקורות תרבות יהודיים שנדחו.

זהו רצון אמיתי, תמים ומעורר המלה כאחד, הנועד מראש לכשלון. טבעה של הנפש שאינה מסוגלת למרות רצונה להיחלץ מתבניות נוף מולדתה וילדותה. טבעו של מעשה השתרשות שאין בו קיצורי דרך ועשיה נמהרת. מגשתי את אחד מאנשי העליה השניה בימי חורפו. הוא ישב בפתח ביתו במושב שבעמק יזרעאל, פיזם ניגון חסידי אמרות חנ"לי גשרו מחיקו והוא נראה כאחד מיהודי מזרח־אירופה האבודים בפתח הקלויז האוקראיני. הוא חזר וסיפר לי על געגועיו אל הצר ביתם בו ערך אביו סוחר־העצים את הקורות מעשה שתי וערב והבטיח כי יוציא לאור באחד הימים חוברת לזכר העיירה בה עברו עליו ילדותו ושחרותו. משראה את מבטי התמיהה בעיני, העביר מבטו על עצי הפקאן שבחצרו ועל פיסת האדמה שהוא טרח לעבדה ולנבלה מיום עלייתו א־צה ואמר כי מתוך נסיונו כחקלאי הוא יודע שאם מבקשים להעביר שתיל ממקום למקום חייבים לפחת עם השורשים את האדמה שדבקה בהם.

סרם ל„עברים הצעירים", החבורה הנחרצת של ה„כנעגים" לא היה איש חד־משמעי במימושם *של נסיונות התערות אלו. הלב סירב ל„לות לפה,* בדאמרי אינשי. המציאות האנושית ותוריות חחיים

אלא להסביר גם כיצד הצליחו חברי קבוצה קטנה ורעשנית זו להטיל את מרותם המוסרית והאידיאו־לוגית על תנועה סולידית ומתונה ולהפוך את עצמם לחוד החנית שלה, תוך שהם משיקים כל שאינו מסכים עמה. בטענה שהוא קטן־אמונה ועליו להתביש ברפיסותו ובהסתנותו.

ואכן, למראית עין, הציונות הדתית נראתה בשנים האחרונות כעשויה מעור אחד, עד שבאו המאורעות המתסיסים של השבועות האחרונים — *הפגנות* בני־נוער ואינטלקטואלים דתיים שצעדו שכם אחד עם אנשי תנועת העבודה ו„שלום עכשיו" ומחו על הטבח במחנות הפליטים בלבנון, ו„פעולתו האמיצות של השר זבולון המר, חרמות ונידויים בישובי יש"ע, דרישות והטפות של רבנים וראשי ישיבות אקס קתדרה — והעידו כי משהו בעל חשיבות מתרחש במגזר זה. „מורגשת תכונה, כפי שאומרים, זה מתחיל לזון", אם לעשות שימוש לא־שירי בשורה של אמיר גלבוע. נראה כי אלה הם אותותיו של מאבק איתנים המתחולל ברבדיה הנבויים של האורתודוקסיה הלאומית, מאבק שאיש אינו יודע מה יהיו תוצאותיו והשלכותיו, אך אין ספק כי בכל מקרה תישבר הפאסדה המונוליטית־הלאומנית והמתגשאת — שאיפיינה את הציבוריות הדתית לאומית מאז שלהי מלחמת ששת הימים.

אך דומה כי מי שמבקש לרדת לסוף שורשו של מאבק זה חייב להפקיע אותו ממשמעויותיו המקומיות (החיים הפוליטיים העכשוויים) האזוריות (שתיקה של הציונות הדתית) ולבחון אותו על פישור תרבותי וחברתי רחב יותר — הקיום האנושי הלאומי בארץ במרוצת שמונים השנים האחרונות.

כך תובן לא רק האנדרלמוסיה הסטגונית הלוחמת שירדה על שכבה חברתית ותרבותית זו, שהיתה שרויה בתרדמה רוחנית מזה זמן רב. אלא יתברר גם נוסף, נסתר עד עתה, במהותו של גוש אמונים.

המאבק בין הציונות הדתית המתונה והשמרנית לבין המיליטנטיות הדתית לאומית הוא ללא ספק ערך נוסף פרדוקסלי ואירוני כאחד. במאבק המתמיד בין שתי מערכות תרבותיות מנוגדות המלוות את התחיה הלאומית בארץ, מאבק הלובש במרוצת השנים פנים שונות — מאבק בין רציפות היסטורית בת אלפיים שנה לבין דילוג לאחור אל עבר ארכאי, בין ערכי תרבות וגילויים רוחניים מעודנים לבין פראות־קדמונית־כובשת־ארץ־בסוסה, בין הר־לוגוס למיתוס — כללו של דבר מאבק הניטש בין רוח היהדות לבין הווייתיהיסוד ה„כנענית".

על נפש האדם שבא לארץ — ומן הראוי להדגיש כי זוהי תופעה האופיינית בראש וראשונה ליהודי חניך התרבות המזרח־אירופית והמערבית - נאב־קות שתי המערכות התרבותיות הללו, כשכל אחת מהן מהלכת עליו קסם וכל אחת מהן עשויה לקנות לה שביתה ביתר מאשר בפינה אחת בלבו. מין פיצול אישיות קולקטיבי שאחד מידידי העמיד אותה בשעה שטיילנו לפני כמה שנים בקרן־הכרמל — המוחרקה — על התרוצצותם של שני האליהו בתודעתנו ובזכרוננו הלאומי. מצד אחד זהו אליהו הקמאי — קנאי עז יליד הגלעד, בעל שער יאזור עור, המשנס מתניו ורץ לפני אחאב מלך ישראל בואכה יזרעאלה ומוכיחו בדברים קשים כגידים. ומצד שני זהו סבא זקן וטוב־לב, שהורתו בגולה, המשוקד את בתי־ישראל בלילי הפסח ומשלים מניינים בבתי־כנסת נידחים, אותו אליהו, כפי שכותב עגנון, שביקשו תלמידי הבעל שם טוב למתות אותו של השולחן ולהלקותו מפני שחשדוהו שגנב ספר מבית־מדרשו של הבעל שם ואלמלא הבעל שם שאמר עליו שאדם כשר הוא היו מלקים אותו.

מן הצד האחד ניצבים החיים היהודיים שנוצרו ונוצבו במשך מאות שנים בקהילות האירופיות

בעולה של „אחריות מיניסטריאלית" לנעשה בארץ, נחלצים ממחלת ילדות זו מחוזקים ומבוגרים יותר. עתה מגיע תורם של בניהם, נערי המחנות העולים ואנשי הפלמ"ח. ליפול בקסם העבריות. הטעם גוברים במערכת זו האלמנטים הארצישראליים ההתנ"כיים. הם נכבשים לשכרון המרחבים. רפי טהון וחבריו יוצאים לערבות ירחו, למרות התנגדו־תו של שאול אביגור, ומקיפים את ים המלח במבצע מעורר הערצה. טוביה קושניר יוצא למסעות רבי־סכנות בעקבות איריסים ושחלבים נדירים. חיים גורי, חוזר ואומר זאת שוב ושוב, כי כל אחד מבני הארץ הזאת נגוע בעל כורחו בנגע ה„כנעני".

עבריות זו, שוללת הגלות והיהדיות האברכית, היא לעולם נחלתו של זה שהרא חסר אחריות, או שאין הוא חפץ לשאת בה. ובבוא השעה גם נערים אלה מוותרים על האופציה הזו, ויוצאים למבצעי ההעפלה ועליה ב' באירופה. הפנסיה של ארץ־ישראל גדולה, הנכבשת למדרך רגל, מקבלת את גודלת המציאותי לנוכח מוגבלותו של כוח המגן העברי, שוצמתם הבולמת של האנגלים והערבים והצורך, או יותר נכון לומר הכורח, להיחלץ לחזיתות נוספות. ויכוח „החלוקה", שהוכרע כפי שהוכרע, *הוא ששם גם קץ להלומות בהקיץ על* ארץ־עברית גדולה.

הקמתה של מדינת ישראל ומשימות העליה הקליטה והכלכלה הבוערות שהוטלו על הישוב עם בואם של רבבות יהודים תוך פרק זמן קצר מנחיתים מכת מוות סופית למחשבות השואפות אל המרחבים שמעבר לגבול ההוסכים לנחלתם של הרפתקנים יחידים חולי־הסלע־האדום. מעולם לא היה הציבור בארץ יהודי כל־כך כמו בין השנים 1948—1967 (להוציא את אפיזודת ההשתכרות הרגעית בימי מבצע קדש ב־1956).

לאורכן של שנים אלה, שבהן בקלעו החיים הארצישראלים הלוך ושוב בין הקוטב היהודי לקוטב העברי במצבר התרבות הלאומי, עמדה הציונות הדתית מן הצד, מחוץ למערכת הלבטים וההכרעות. דרכה היתה ברורה. ואפילו הקיבוץ הדתי, הכוח המוביל והמורץ של מגזר זה, „לעולם נמצא אותו", כפי שכותב דויד לוינשטיין הבר קיבוץ שלוחות, „בקרב העושים את המעשים, אפילו יראו קטנים ויום־יומיים — — — לא על מנת לכבוש את ארץ ישראל השלמה, אלא להשתדל ולהתיישב באשר אפשר, בהתאם לכוחותינו, וליצור מסגרת חיים שבה שלובים חיי תורה עם עבודה יצרנית ולפי הצורך גם בהגנה ובשליחות לאומית".

הדור הצעיר התבונן בהוריו ה„נורמה" של תנועת העבודה — בעצב מהול ברחמים. הדרך שבה הלכו נראתה להם אנמית ולא מבטיחה. השינוי הגדול זומן להם — לראשונים שילדותם עברה עליהם בשלוות היחסית של מדינה יהודית — במלחמת ששת הימים.

בבת אחת נפתחו לפניהם מרחבי הארץ המשכ־דים. הזדמנויות חדשות ניתנו להם. והיתה גם הצדקה, או נכון יותר לופר אמתלה, שינקה מכתבי הרב הנערץ על הוריהם והיו זכרי־דברים מתוך ספרי הקודש עליהם חונכו ללא ביקורת התבונה שקרצו להם מן השטח. ובביתם, למען האמת, לא היה הזכרון המכאיב של פולמוס החלוקה, ולא האכזבה של מי שעלה בידו להקיף את ים המלח ברגל וראה שבסופו של דבר הכל הי־נו הך. „עייפים ישבנו שם ושתינו מהברד הקר", כותב רפי טהון בסיום ספרו, „אולם לא באותה התרוממות רוח או התלהבות לה ציפינו".

לנוער הדתי הכל היה חדש וצופן סוד. ואולי חשוב מכל, לא עמדו להם לרועץ לא כנופיות *ערביות ולא צבא בריטי ולא התחייבויות חלוציות* כלשהן של התיישבות, בטחון וקליטת עליה. לרשו

תם היתה ריבונות ישראלית מלאה וצבא העומד על משמרתו.

ולפתח חטאת רובץ.

מן המשולש עליו התחנכו — „תורת ישראל — עם ישראל — ארץ־ישראל" הם נוטלים בראש ובראשונה את הארץ. היא הופכת בעיניהם לחזות הכל. למשות שאותה חיים, המחייבת קבלה מוחלטת מבלי שתעורר בעית אמיתית. הארץ בשבילם, כמו המיתוס בשביל הילידים, היא ביטוי של מציאות מקורית יותר, נעלה יותר וחשובה יותר, שהיא היא, כדברין של האנתרופולוג ברוניסלב מלינובסקי, הקובעת את חייהם ואת גורלם של בני האדם, ושהברחה מספקת לאנשים מניעים להתנהגות מוסרית ודתית מזה ודרכים להנשמתם מזה.

היהדות המסורתית, פרי העידון הממושך של קיום קהילתי מול עולם עוין בגולה, בררה לה מתוך האוצר האדיר, מכיל הכל, של התרבות בה שלושת אלפים השנה, סוג מסויים של חכמה פרגמטית, אנושית וחמה, המעמידה במרכז את קדושת חיי האדם. נוער זה, ש„נתפקר" בבת אחת, פנה אל ההוויה הבראשיתית הכמעט קדם־מקראית, אל המיתוס הארץ־ישראלי, אל כובשי כנען בסופה, אל אשרי שיאחז וניפץ את עולליך אל הסלע, אל הגלגל ומכמש זהעי, מפנה גבו אל „יבנה" ואל חכמיה.

ומצער עד כמה נכונים לגביהם דבריו של ברוך קורצווייל הנאמרים בשנות החמישים לגבי ה„כנענים". „העברים הצעירים אינם הראשונים המשליכים את יהבם על התחדשות המיתוס. חידוד שם המקורי בא כאן באיחור מה. זה למעלה ממאה שנה סובל העולם משיבות שונות אל חיק המיתוס. הבריחות השונות אל מיתוסים שונים המיטו עד כה שואה על האנושות. — — — דיינו לפי שעה בציטטה אחת מתוך ספרו של הויזינגה: ‚תהליך הבארבריזציה מתרחש אם בתוך תרבות עתיקת־יומין דוחק המיתוס את רגלי הלוגוס'. משחק הלהטים עם המיתוס סימן נאמן הוא תמיד לאי־בהירות המחשבה. מי שלחם עד חרמה ביהדות כולה בשם מחשבה מודרנית ומתקדמת מעמיד עצמו במעמד מוזר שעה שהוא מנסה להוכיח את חושו הריאליסטי־המעשי מתוך ארגומנטציה בשם המיתוס".

די אם נחליף את „העברים הצעירים" ב„גוש אמונים" ואת „היהדות" ב„שפיות ובמתינות" כדי שדבריו של הפרופסור המנוח ייראו כאילו נכתבו בימים אלה.

אנשי גוש אמונים משליכים יהבם על המיתוס הארץ־ישראלי. הם אטומים לצרכיו של הזולת. הם מציבים מערכת טיעונים המסתמכת על „הבטחה אלוהית" ועל פסוקים קדושים. הם מקיימים תהליך ברבריזציה בתוך תרבות עתיקת יומין.

כל הפוקד את הישובים הללו ברחבי יהודה ושומרון יכול להיווכח בכך בעצמו.

אסיים בשתי דוגמאות.

ראשית שמות הישובים: הציונות הדתית הקימה לפני הקמת המדינה וסמוך לאחר־מכן שורה של ישובים, ביניהם *עין הנצי"ב, טירת צבי, שדה* אליהו, בארות יצחק, כפר הרוא"ה, שדה יעקב משואות יצחק ובית מאיר — כולם על שמותיהם של רבנים ומנהיגים רוחניים. ישובים אחרים נקראו בשמות אופייניים לישובים חלוציים — שלוחות, עלומים, סעד.

איזה מישובי גוש אמונים כיום קרוי על שמו של אחד מגדולי ישראל ? בשעה שהם באים לקבוע את שם הישוב, הרי עמדתם כשל ה„כנענים", שלילה של העבר היהודי על חכמי ישראל והיוב העבר הארכאי, לעתים הקדם־ישראלי — קרית ארבע (שכדברי רש"י נקראת על שם ארבעת הענקים הקדמונים אחימן, ששי, תלמי ואביהם), אלון־מורה, קדומים, קרני־שומרון. לא במקרה הם בחרו שם כ"כ פראי ועז. ב„אלף" בטאון „הכנענים" מהדסס סמלם של העברים הצעירים וליד נכתב „הסמל שלנו הוא האלף. בכתב העברי הקדום — — — ‚האלף' העברי שנטלנו לעצמנו בתור סמל, הוא הוא ה‚אלוף' ראש השור, קני הראם, קרני הזהב — סמל עברי מן הקדומים ביותר. סמלנו הוא סמל לעולם העברי הקדמון, הקלסי, אשר בהישען עליו קמה האומה העברית החדשה. אנו מתחילים מאלף".

דוגמה שניה — אלון־שבות.

על אם הדרך לראש־צורים ניצב אלון עתיק. בלוטת ירוא בסיהם בסיהם של תושבי חרבת זכריה הסמוכה המיחסים לו קדושה. כל המזדמן לשם בימים אלה יראה סועלים עוסקים בעמורות ריצוף קפדניות, מוקם שם, מסביב לעץ הענק, גם אמפי־תאטרון קטן ומצבות אבן גבהות, כמו גלעדים עתיקים, מוצבים סביבו.

מאחורי עץ זה מסתתר סיפור אנושי נוגע ללב. הנערים והנערות, בניהם של ראשוני גוש עציון שנאלצו לנטוש את המקום במלחמת השחרור, היו מתכנסים מדי שנה על אחד ההרים באיזור ירושלים ומשקיפים דרומה אל עבר הבית הנעזב (אגב, כיצד מי שטעם טעמה של בקייה וקדח מגעגועים אינו מבין רגשות אלה ביחסו אל עם אחר — אבל זאת לטעם אחרת, כמו שאומרים). דבר לא נותר מגוש עציון שהחרבה על־ידי הלגיון עד עפר ורק העץ הבודד, האלון המקורש תהעתיק, סימן להם את המקום.

בעקבות מלחמת ששת הימים, כאשר הם חזרו לכאן, דומה היה שהעץ ילך וישקע — כמו מכתבי אהבה של אהובה שנישאה לך — בשקט ההרדי שמסביב. אך העץ הסך מרכז לעבודת סולחן אינסטנסיבית. מומחים הובאו ויצקו לתוך גזע בטון, כדי שחלילה לא יישבר באחת הסופות. בניני בית־הספר האזורי שהוקם בקרבת מקום נבנו, נמוכים מן הרגיל, כדי שלא להסתיר חלילה את מראה העץ אפילו למי שיעמוד על פסגתו של הר אורה שבפרוזדור ירושלים. (האם כך היו נוהגים, מתוך התחשבות רגשנית שכזו, אם היה מדובר בבני־אדם). הם הדפיסו את צלליתו הירוקה על כל נייר מכתבים, מעטפה, חוברת או ספר שיצאו משם. וכשבאו לבחור שם לישוב, שם שיבטאו את געגועיהם למקום במשך 19 שנים, אל נחלת אבותיהם, הם בוחרים שם כנעני כל־כך, השייך כל־כך לארץ הקדם, בה מיסב הרגשות מושלכים מאז ומתמיד על עצים ואבנים.